

Чувирін Дмитро Едуардович –
науковий співробітник Міжвідомчого НДЦ з
проблем боротьби з організованою
злочинністю при Раді національної безпеки і
оборони України

Вибір ефективної наркотичної політики України – шлях збереження генофонду нації

У статті докладно проаналізовано загрози кримінального наркотизму та наркоманії. Показано переваги та недоліки відомих на сьогодні державних антинаркотичних стратегій. Запропоновано авторський варіант застосування в Україні рестриктивної моделі нейтралізації кримінального наркотизму.

Розповсюдження наркотизму та особливо його кримінального різновиду, що проявляє себе у поширенні різних видів наркоманії та вчиненні на цьому ґрунті злочинів як загальнокримінальної спрямованості корисливо-насильницького характеру – злочинності наркозалежних і наркоспоживачів, так і організованих злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів – організованого наркобізнесу, як соціально-правове і кримінально каране явище, що зумовлює масове немедичне вживання наркотиків, несе в собі загрози кримінального переслідування людини і стигматизації (відсторонення) здорової частини населення від хворих на наркоманію, руйнацію духовного і фізичного здоров'я нації. Носіями зазначеної проблеми являються не тільки хворі на наркоманію, а й ті, хто має досвід разових, епізодичних проб наркотиків та психотропних речовин [1]. За рахунок зростання кількості “дегустаторів” з досвідом періодичних наркопроб збільшується і соціальна база наркотизму та наркоманій, що з часом набуває розмаху епідемії.

Стрімке розповсюдження наркотизму та наркоманій провокує державу на застосування традиційних методів протидії заборонно-репресивного характеру, однак покращити (а по суті – хоча би стримувати) наркоситуацію таким чином не вдається. Надзвичайно висока прибутковість наркобізнесу стимулює наркоділків на пошук ефективних способів адаптації до юридичних заборон і кримінально караних переслідувань. Жорстка криміналізація незаконних дій з наркозасобами без мети збуту робить його вкрай латентним, подекуди відмежовує значні прошарки наркоспоживачів від можливості ефективної реабілітації та ресоціалізації. Здебільшого, антинаркотичну роботу замкнено на правоохоронні структури та медичні заклади, що знижує роль програм загальносоціальної профілактики. Не повною мірою використовуються превентивні соціально-психологічні практики, орієнтовані на зміну ціннісних орієнтирів, формування культури здорового способу життя, на реалізацію програм зменшення шкоди від ін'єкційного наркоспоживання.

Аналіз світового антинаркотичного законодавства, праць закордонних і вітчизняних фахівців в цій сфері дозволяє дійти висновку, що на сьогоднішній день існує три основні стратегії боротьби з наркотизмом:

репресивна (“війна з наркотиками” – “War on Drugs”);

ліберальна (“зменшення шкоди” – “Harm Reduction”);

рестриктивна (“обмежувальна”) [1].

Репресивна стратегія розглядає наркоспоживача в якості асоціальної особи, винної у своєму власному незаздірному становищі, головним “рецептом”

виправлення якої слугує кримінальне покарання, ізоляція та примусове лікування. Наркотизм в рамках цієї моделі являє собою цілком переборне явище, достатньо лише запустити репресивний механізм. Цей шлях найбільш притаманний державам з тоталітарними політичними режимами і міцною президентською владою.

В рамках ліберальної моделі наркоман – хвора людина, яка під впливом зовнішніх обставин, стає жертвою наркоманії. Наркотичний досвід наркомана обумовлений його свідомим добровільним вибором. Наркотизм непереборний, його можна тільки мінімізувати. Увага суспільства зосереджена не на покаранні наркозалежних, не на викоріненні цієї соціальної хвороби за допомогою репресій, а на лікуванні та профілактичній роботі, на забезпеченні жертв наркотизації психологічною і соціально-медичною допомогою, у тому числі шляхом відміни заборон на вільний продаж і відкрите вживання “легких” наркотиків. Ліберальний підхід в законодавстві та антинаркотичних практиках тягне за собою обмежену легалізацію наркоспоживання. Позитив ліберальної стратегії реагування на наркотизм – виключення беззаперечної заборони, як недостатньо ефективного засобу вирішення проблеми.

Але ця стратегія далеко не беззаперечна. Досить показовим в цьому плані є досвід Швеції. Проблема наркоманії в цій країні дуже загострилась наприкінці 60-х років минулого століття. Для боротьби з цим явищем було обрано шлях ліберального ставлення до споживачів наркотиків. Лікарям було надано право безкоштовно виписувати людині на її вимогу високоякісний наркотик. Ідея була наступною – давати наркотик, щоб стримати кримінал, і наркоспоживачеві не доводилося вбивати, красти заради його отримання. Але ситуація дуже швидко стала абсолютно неконтрольованою. Оскільки наркоспоживач сам вирішував, скільки йому потрібно наркотику, а лікар виписував стільки, скільки просили, наркотиків почали брати більше, ніж було потрібно. Почався своєрідний торгово-спекулятивний наркобізнес. Споживачі швидко перетворилися на розповсюджувачів. Одночасно почала збільшуватись кількість смертей від передозування наркотиків. Стрімко зростала кількість молоді втягнутої до наркоспоживання. Країну охопила справжня епідемія наркоманії. Ситуація почала змінюватись на краще лише завдяки прийняттю більш жорсткого антинаркотичного законодавства. На сьогодні кількість наркоманів в Швеції майже не зростає і тримається в межах 30 тис. осіб (населення країни складає близько 9 млн.), в першу чергу, завдяки зменшенню кількості “дегустаторів” [2]. Зміна ліберальної моделі антинаркотичної політики держави на *рестриктивну* (від лат. *restrictio* – стягую, обмежую) позитивно вплинула на покращення криміногенної ситуації: так на 100 тис. населення скоюється лише 45 тяжких злочинів, тоді, як в Голландії – країні з ліберальним законодавством по відношенню до наркотиків – 260 [1; 3].

Застосування ліберальної моделі в Україні навряд чи доцільне за сучасних умов, оскільки в країні все ще дуже низька загальна і правова культура населення, обізнаність на шкоді та інших наслідках наркоспоживання, а очікування відносно ефективності репресій, – навпаки міцні. Зняття адміністративно-правових заборон і обмежень на вживання навіть легких наркотиків, легалізація їх обігу можуть мати небезпечні соціально-кримінальні наслідки. Саме тому окремі вітчизняні фахівці-кримінологи небезпідставно вважають передчасним перехід до лібералізації наркополітики в державі. Зокрема, І.В. Смирнова зазначає, що заглиблення наркотичної кризи в країні зумовило необхідність вироблення національної антинаркотичної політики і термінової трансформації всієї наявної системи протидії незаконному наркообігу і поширенню наркоманій, що вбачається в об’єднанні і координації діяльності правоохоронних, контролюючих та інших державних органів в єдиній міжвідомчій структурі, діяльність якої має бути спрямована на силову протидію наркобізнесу і соціально-психологічну профілактику наркоманій [4].

У свою чергу, зазначене підтверджується тим, що Є.В. Курінний робить акцент на відсутності чіткої державної стратегії протидії наркоманій в Україні. Він, зокрема, вказує на превалювання в структурі заходів боротьби елементів кримінально-репресивного характеру і майже на повне ігнорування використання профілактично-попереджувального та ідеолого-виховного інструментарію, на недостатню участь громадських формувань загальнодержавного та регіональних рівнів. Тому завдання побудови ефективної вітчизняної моделі протидії незаконного обігу наркозасобів (далі – НОН) є першочерговим у системі заходів протидії іншим видам злочинів. Під моделлю протидії незаконному обігу наркотиків пропонується розуміти оптимальну конструкцію організації та здійснення владно-управлінського процесу та правового захисту у сфері боротьби з наркотиками, доцільність запровадження якої обумовлена рівнем суспільного розвитку та належним науково-практичним обґрунтуванням [5].

У Сполучених Штатах, де запроваджена досить жорстка антинаркотична політика, в рамках нової Національної стратегії з контролю за наркотиками 2003 року, головний акцент було зроблено на освітницькій та профілактичній діяльності, спрямованій на зменшення попиту на наркотики при одночасному збереженні пріоритетних напрямів діяльності правоохоронних органів по боротьбі з їх незаконною торгівлею [6].

У сенсі розвитку *рестриктивної моделі соціального контролю*, реалізація якої вдало апробована в Швеції, слід зазначити що обмежувальний підхід посідає проміжкове положення між розглянутими вище моделями, оскільки включає в себе як заходи репресивного характеру, направлені на боротьбу з незаконним обігом наркотиків і переслідування та засудження осіб, які за рахунок його збагачуються, так і міри диференційованої загальносоціальної та соціально-медичної профілактики наркотизму.

Особа з розладами психіки і поведінки внаслідок зловживання наркозасобами з рестриктивної позиції – хвора людина, що потребує різних форм лікування та реінтеграції в суспільство. Між наркоманом і наркоспоживачем проводяться чіткі розмежування. Наркоспоживач – головний об’єкт превентивної антинаркотичної роботи з метою суттєвого обмеження попиту на наркотики. Наркотизм як явище – непереборне, але ефективно контролюється і обмежується.

В рамках рестриктивної моделі пріоритетними стають превентивні практики інформаційного, психологічного, виховного, медичного, освітницького реагування та заходи по зменшенню шкоди при забороні легалізації наркотиків, при введенні жорстких санкцій проти незаконного наркообігу. Такий підхід є більш гнучким і ефективним, оскільки дозволяє використовувати програми замісної (підтримуючої) терапії важких форм оплатної наркоманії та інші соціально-медичні заходи по зменшенню шкоди.

На наш погляд, поміркована рестриктивна (синкретична) стратегія соціально орієнтована і перспективна для України. Вона вільна від крайнощів ліберальної та репресивної моделей, є більш гармонійною та передбачає охоплення набагато більшої кількості наркопроблем, ніж попередні дві. Законодавче закріплення основних її елементів дозволило б знизити латентність і криміналізацію наркотизму, підвищити ефективність антинаркотичної роботи, перш за все за, – рахунок активної загальносоціальної профілактики.

Вітчизняна антинаркотична політика поки що більш схиляється до репресивної моделі, хоча окремі заходи рестриктивної стратегії вже задекларовані в Програмі реалізації державної політики у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на 2003–2010 роки [7].

Проаналізувавши українське антинаркотичне законодавство можна дійти висновку, що споживачі наркотиків не розглядаються законодавцем як особистості,

наділені певними правами. Внаслідок чого, між іншим, правозастосовча практика спрямована переважно проти всіх, хто втягнутий до наркоспоживання. Правове регулювання у сфері наркотичної злочинності нечітко структурує пріоритети у боротьбі з розповсюдженням наркотиків і їх споживанням. На жаль, законодавством чітко не виписані механізми наркополітики у пріоритетному напрямі – зменшення кількості нових наркоспоживачів, зниження шкоди, що завдається їх здоров'ю, мінімізації проблем, пов'язаних з їх ре соціалізацією у сенсі забезпечення вторинної і третинної профілактики.

Ефективній превенції кримінального наркотизму в країні могло б сприяти удосконалення законодавства з використанням елементів рестриктивної моделі соціального контролю та антинаркотичних практик (інформаційної, виховної і освітницької роботи). В рамках цієї моделі доцільно зосередити увагу правоохоронних структур на заходах, спрямованих, перш за все, на зменшення незаконного обігу наркотиків. Загальносоціальна профілактика наркотизму (насамперед, серед молоді) як пріоритетний напрям державної наркополітики, заходи по зменшенню шкоди більше відносяться до компетенції соціально орієнтованих закладів та активних громадських рухів та організацій.

Вважаємо, що створення спеціального міжвідомчого координуючого органу з відповідними повноваженнями позбавило б антинаркотичну роботу надмірної вузьковідомчої орієнтації, неузгодженості та паралелізму.

Список використаних джерел

1. Комлев Ю.Ю. От социологического изучения феномена к обновлению антинаркотических практик // Демоскоп Weekly <<http://www.demoscope.ru/weekly/2007/0275/>>. – 5-18 февр. 2007 г.
2. Юхансон П. Наркомания неизлечима, но подконтрольна: Интерв'ю з Ген. секретарем Шведського нац. – го союзу “За общество без наркотиков” (RNS); Взгля О. Крупен'с <http://www.narkotiki.ru/internet_5956.html>.
3. Халлберг У. Роль СМИ в борьбе против наркотиков // Санкт-Петербургский ун-т. – 2003. – № 3. – С. 15.
4. Смирнова І.В. Тенденції формування національної антинаркотичної політики України // Боротьба з орг. злочинністю і корупцією (теорія і практика). – К.: Міжвідомч. наук.– дослід. центр з проблем боротьби з орг. злочинністю. – 2006. – № 14. – С. 51.
5. Курінний Є.В. Питання принципів організації моделі протидії незаконному обігу наркотиків в Україні // Наук. вісн. Юрид. акад. МВС. – 2005. – Спец. випуск № 2 (25). – С. 116–117.
6. Негодченко О.В. Проблеми використання досвіду США щодо протидії зловживанню та незаконному обігу наркотичних засобів // Наук. вісн. Юрид. акад. МВС. – 2004. – Спец. випуск № 2 (19). – С. 6.
7. Програма реалізації державної політики у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на 2003 – 2010 роки: Затв. Пост. Кабінету Міністрів України від 4 червня 2003 р., № 877 // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 24. – Ст. 1133.

The article is dedicated to the detail analysis of the threats of the criminal drug addiction and narcotism. The author shows the advantages and the shortcomings of the known state antidrug strategy. The author's variant of the application in Ukraine of the restrictive model of neutralization of the criminal drug addiction is offered.